

Ryszard STEFANIK*

Uwarunkowania rozwoju wychowania fizycznego i sportu w środowisku szkolnym na Pomorzu Zachodnim w latach 1945–1950

Streszczenie

Praca przedstawia społeczne, polityczne i ekonomiczne uwarunkowania rozwoju wychowania fizycznego i sportu w środowisku szkolnym na Pomorzu Zachodnim w latach 1945–1950. Wobec braku nauczycieli wychowania fizycznego, sprzętu, urządzeń oraz obiektów sportowych, duże znaczenie miała początkowo działalność organizacji młodzieżowych, które tworzyły koła i kluby sportowe. Pomoc niosły także odpowiednie miejskie i powiatowe urzędy wychowania fizycznego i przysposobienia wojskowego.

Wraz z umacnianiem władzy przez komunistów rosła ideologizacja oświaty, ale także stopień krzewienia kultury fizycznej w tym środowisku. Organizowane imprezy sportowe podporządkowano celom politycznym. Niemniej stwarzano przy tym warunki dla rozwoju wychowania fizycznego w środowisku szkolnym oraz sportowej aktywizacji młodzieży.

Słowa kluczowe: sport, wychowanie fizyczne, Pomorze Zachodnie, okres po 1945 roku.

Kiedy w trudnych powojennych warunkach rozpoczęła się zorganizowana akcja osiedleńcza wsie i miejscowości Pomorza Zachodniego zaczęły się stopniowo zaludniać Polakami z różnych stron. Proces ten, w swoim największym nasileniu, trwał do 1948 roku¹. Początkowo przybywali osadnicy głównie z najbliższej Wielkopolski, byłego województwa pomorskiego, następnie z Polski centralnej, wysiedleńcy z Kresów Wschodnich – tak zwani zza Buga, oraz re-emigranci z zachodniej Europy. Pewną grupę stanowili robotnicy przymusowi i jeńcy wojenni, których koniec wojny zastał w tym regionie, oraz ludność ro-

* Dr, Wydział Kultury Fizycznej i Promocji Zdrowia, Uniwersytet Szczeciński; ryszard.stefanik@univ.szczecin.pl.

¹ T. Białecki, W. Michnał, A. Nowak, *Zagadnienia osadniczo-przesiedleńcze i demograficzne*, [w:] E. Dobrzycki, H. Lesiński i Z. Łaski (red.), *Pomorze Szczecińskie 1945–1965*, Poznań 1967, s. 71.

dzima o polskich korzeniach, określana jako autochtoniczna i uważana często jako zniemczona. Głód społecznej aktywności sprawiał, że właściwie natychmiast przystępowano do odbudowy różnych organizacji oraz instytucji. Jednym z rozwijających się ruchów społecznych był w tym czasie oczywiście także i sport, ze swoim długim przedwojennym rodowodem. Tworzyli go głównie działacze i zawodnicy ze środowisk wielkomiejskich: Poznania, Lwowa, Warszawy i Krakowa. W różnych zachodniopomorskich miejscowościach, gdzie pojawiali się obdarzeni pasją i charyzmą społecznicy, od razu skupiało się wokół nich grono równie zaangażowanych osób. Oczywiście zakres ich oddziaływania był ograniczony do większych skupisk miejskich. Pracę na tym polu utrudniała jednak ciągła fluktuacja osadników oraz trudne warunki życia. Ale z tych też względów podobne działania należy uznać także za wyjątkowe. W podobny żywiołowy sposób tworzone były szkoły dla osiedlającej się młodzieży, ale także i dorosłych. Niestety, w przypadku szkół powszechnych, zwłaszcza w mniejszych miejscowościach, a szczególnie we wsiach, środowiska uczniowskie odcięte były przeważnie od aktywności sportowej. Związane było to z brakiem odpowiedniego przygotowania kadry pedagogicznej, której znaczną część w tym czasie stanowiło grono bez zawodowych kwalifikacji. Jeżeli nawet pojawiali się przygotowani nauczyciele, to po krótkim czasie pełnienia swoich obowiązków rezygnowali z pracy. Takie zjawisko występowało przez wiele kolejnych lat. Decydowały o tym warunki pracy, niskie uposażenie, częste napady rabunkowe na szkoły. Obraz zachodniopomorskiej oświaty dopełniała zniszczona infrastruktura, wywiezione lub rozkradzione pomoce naukowe. Co prawda, baza szkolna była dużo lepsza niż na przykład na wschodnich terenach przedwojennej Rzeczypospolitej, ale dewastowana już po wojnie lub przeznaczana na inne cele. Taki stan zmuszał do uruchamiania szkół często w prywatnych domach lub mieszkaniach².

Ponadto należy wspomnieć w tym miejscu o generalnie negatywnym stosunku kręgów pedagogicznych do sportu wyczynowego i zakazie udziału młodzieży szkolnej w działalności klubów sportowych, z wyjątkiem klubów międzyszkolnych oraz poszczególnych organizacji młodzieżowych. Takie nastawienie widoczne było zresztą i w kolejnych latach, nawet często wbrew polityce władz państwowych, nakierowanej na usportowienie młodzieży i wykorzystanie jej potencjału w procesie odbudowy i rozwoju gospodarczym kraju. Nie należy też zapominać o ogólnej kondycji młodzieży, żyjącej przez kilka lat pod okupacją. Wiele chłopców i dziewcząt ze wschodnich, typowo rolniczych terenów, pozbawione było przed wojną szkolnego wychowania fizycznego. Takie wnioski można wysunąć przy analizie rozwoju osadnictwa na Pomorzu Zachodnim po 1945 roku.

² L. Turek-Kwiatkowska, *Udział szkolnictwa w rozwoju społeczno-gospodarczym regionu szczecińskiego*, Warszawa 1977, s. 21; J. Surma, *Początki rozwoju szkolnictwa powszechnego na Pomorzu Zachodnim w XXX-leciu PRL*, „Przegląd Zachodniopomorski” 1975, z. 2, s. 51.

Wychowanie fizyczne oraz sport w środowisku szkolnym na Pomorzu Zachodnim w latach po 1945 roku, jak dotąd, nie doczekały się pełnego monograficznego opracowania. Pomimo kilku prób naukowej analizy nie ukazano w szerokiej historycznej perspektywie społecznych i politycznych uwarunkowań rozwoju aktywności sportowej młodzieży szkolnej na omawianym obszarze³. Wcześniejsze badania ograniczały się zresztą do przedstawienia struktur organizacyjnych, krótkiego scharakteryzowania warunków materialnych oraz osiągnięć sportu kwalifikowanego, czyli działalności stowarzyszeń i kół sportowych. Powyższe wnioski skłoniły autora do podjęcia tej tematyki, zwłaszcza że środowisko szkolne stanowiło przecież najliczniejszą bazę i zaplecze dla szybko rozwijającego się sportu wyczynowego, jak i całego społeczeństwa w tym regionie. Odpowiednie krzewienie wychowania fizycznego, wychowanie przez sport, oprócz bezpośrednich wymiernych korzyści, jakie przynosiły wyniki startów w zawodach i igrzyskach szkolnych, miały przecież powodować trwałe pozytywne zmiany w świadomości młodzieży, nacechowane zachowaniami dbałości o własne zdrowie, sprawność, czy wytrzymałością w dążeniu do celu. Z punktu widzenia polityki władz, obok kształtowania tężyzny fizycznej i hartowania organizmu zwracano uwagę na wyszkolenie wojskowe, przygotowanie do pracy oraz umiejętność kolektywnego współdziałania. Realizacja doktryny państwa, wprowadzana systemowo od 1948 roku, napotykała jednak na rozliczne problemy i utrudnienia. Negatywnie oceniano odciąganie młodzieży od nauki poprzez liczne imprezy masowe i sportowe. I tu opinie grona pedagogicznego pokrywały się z poglądami rodziców. Należy też wspomnieć o ogólnym braku nauczycieli wychowania fizycznego, którzy mogliby zmieniać nastawienie określonych środowisk, nie mówiąc już o wspomnianych wcześniej niedostatkach sprzętu i urządzeń sportowych. Okresowe odstępowanie władz państwowych od polityki usportowienia na siłę i zmniejszanie nakładów finansowych oraz organizacyjnych obnażało niską wartość kultury fizycznej w świadomości społecznej. Dotyczyło to, niestety, także i dorastającej młodzieży, która przechodząc do pracy zawodowej, traciła zazwyczaj kontakt z czynnym uprawianiem sportu.

Celem podjętych badań było określenie stanu wyjściowego, jak i samego przebiegu procesu kształtowania się aktywności sportowej w środowiskach szkolnych wraz z jej skutkami społecznymi. Niniejsza praca przedstawia jego pierwszy etap, tj. lata 1945–1950, czyli od momentu przyłączenia Pomorza Zachodniego do Polski, aż do zmian administracyjnych, kiedy to na mocy ustawy z 28 czerwca 1950 roku wydzielono z omawianego obszaru województwo koszalińskie.

³ A. Walczak, *Nauczyciele wychowania fizycznego w Szczecinie w latach 1945–1972*, [w:] L. Nowak (red.), *Z najnowszej historii kultury fizycznej w Polsce*, t. 8, Gorzów Wlkp. 2008, s. 469–478; A. Walczak, *Warunki rozwoju bazy materialnej szkolnego wychowania fizycznego w Szczecinie w latach 1945–1975*, [w:] L. Nowak, R. Urban (red.), *Physical culture in Poland between 1945 and 2009*, Gorzów Wlkp. 2010, s. 211–225.

W badaniach zastosowano metodę dedukcyjno-indukcyjną, analizę materiałów archiwalnych, prasowych oraz opracowań naukowych.

Wraz z przejmowaniem władzy przez komunistów i ogłoszeniem dekretu Tymczasowego Rządu Jedności Narodowej w 1946 roku następowała realizacja haseł propagandowych, w tym wprowadzenia powszechnego obowiązku wychowania fizycznego i przysposobienia wojskowego (wf. i pw.)⁴. Zaczęto organizować powszechną i bezpłatną oświatę. W sierpniu 1945 roku w Kuratorium Okręgu Szkolnego Szczecińskiego (KOSS) powołano na stanowisko okręgowego instruktora wf. i pw. Bronisława Kondratowicza, który był dyplomowanym nauczycielem szkół średnich, absolwentem Studium WF Uniwersytetu Poznańskiego. We wrześniu 1946 roku powstał przy kuratorium Referat WF i PW. W czerwcu 1948 roku referat został przekształcony w Wydział „Służba Polsce”⁵.

Dnia 4 września 1945 roku rozpoczął się nowy i zarazem pierwszy pełny rok szkolny (1945/46) na terenie przyłączonego do Polski Pomorza Zachodniego. W miesiącu rozpoczęcia nauki w Okręgu Szkolnym Szczecińskim powołano 295 szkół powszechnych z 421 nauczycielami, z których około połowa stanowiła pracowników niekwalifikowanych. Ogółem w szkołach powszechnych uczyło się 29 500 dzieci, przy czym należy zauważyć, że ich rozmieszczenie w poszczególnych powiatach nie było równomierne. Działo 16 szkół średnich ogólnokształcących (1400 uczniów), 4 szkoły zawodowe (215 uczniów) i 102 szkoły dla dorosłych (1735 uczących się)⁶. Stopniowo napływały jednak kolejne fale osadników, które obnażały coraz bardziej niedostatki bazy materialnej, jak i samej kadry pedagogicznej. Należy też zaznaczyć, że pracujące szkoły powszechne były przeważnie placówkami o jednym lub dwóch nauczycielach. W kolejnych latach, co prawda, wzrastała stopniowo liczba szkół powszechnych i we wrześniu 1949 roku było ich 1411 (3180 nauczycieli, 126 755 uczniów), ale w dalszym ciągu przewagę stanowiły placówki niżej zorganizowane (o jednym lub dwóch nauczycielach, łącznie 471 szkół). Z drugiej strony świadczyło to o docieraniu oświaty do najmniejszych i najbardziej oddalonych ośrodków od

⁴ L. Szymański, *Kultura fizyczna i turystyka w polityce Polski Ludowej 1944–1989*, Wrocław 2004, s. 28.

⁵ H. Kozłowski, *Kultura fizyczna i sport*, [w:] E. Dobrzycki, H. Lesiński i Z. Łaski (red.), *Pomorze Szczecińskie 1945–1965*, Poznań 1967, s. 580; Sprawozdania z poszczególnych wydziałów KOSS, 1947–1949, Archiwum Państwowe w Szczecinie (APSz), KOSS, sygn. 56, k. 1.

⁶ Cz. Plewka, *Oświata zachodniopomorska w latach 1945–2002. O ideach i praktykach edukacyjnych*, Szczecin 2003, s. 29–30. Wg sprawozdania KOSS z tego okresu w listopadzie 1945 czynnych było 350 szkół powszechnych, w których pracowało 584 nauczycieli. Z tej grupy 397 było kwalifikowanymi pracownikami, a 187 bez kwalifikacji. Dzieci w szkołach powszechnych było 32 486. Zob.: Okólniki i zarządzenia władz nadrzędnych – Ministerstwa Oświaty, Wojewódzkiego Urzędu Szczecińskiego – Wydziału Planowania i Koordynacji, 1945–1946, APSz, KOSS, sygn. 1, k. 175.

władz powiatowych⁷. Szkół średnich ogólnokształcących było wówczas 36 z 13 256 uczniami i 413 nauczycielami⁸. Tak naprawdę, trudno uściślić dokładne liczby uczniów oraz nauczycieli ze względu na różne, często sprzeczne wykazy umieszczane w źródłach. Trzeba bowiem pamiętać, że były one opracowywane według wysyłanych z poszczególnych powiatów sprawozdań. Wobec niebezpieczeństwa zamknięcia szkoły i utraty pracy określone dane mogły być po prostu fałszowane. Poza tym należy pamiętać o permanentnej w tym czasie fluktuacji osadników: wyjazdach zniechęconych, czy wręcz ucieczkach z Pomorza Zachodniego, nie bez powodu nazywanego „dzikim zachodem”, przyjazdach nowych osiedleńców, rezygnacjach z pracy nauczycieli. Z takich to przyczyn dane liczbowe nie do końca były uchwytne dokładnemu poznaniu. Należy jednak przyjąć, iż w omawianym czasie co najmniej 60% sił nauczycielskich zatrudnionych w szkołach stanowiło grupę niewykształconą w zawodzie pedagoga. W przypadku samego wychowania fizycznego należy podkreślić, że w szkołach niżej zorganizowanych nauczyciele prowadzili wszystkie przedmioty. Wobec braku specjalizacji z wychowania fizycznego takie zajęcia, czyli dwie lub jedna godzina WF-u w klasach I–IV, po prostu się nie odbywały. Zwykle zastępowano je też innymi lekcjami, bardziej przydatnymi z punktu widzenia władz szkolnych. Zresztą szkoły w małych miejscowościach i na wsi nie posiadały odpowiednich warunków technicznych, dysponując co najwyżej biegnącą obok drogą, ścieżką lub polaną. Część kadry stanowili też nauczyciele niewykwalifikowani, uzupełniający swoje wykształcenie. Choć pewna grupa była absolwentami, bądź grupą doszkalającą się w liceach pedagogicznych, w których teoretycznie byli przygotowani do prowadzenia ćwiczeń cielesnych, w praktyce zdobywane umiejętności okazywały się niewystarczające. Zresztą sama sprawność, jak i zainteresowania prowadzących uniemożliwiały pełną aktywność w tym zakresie.

Wobec takiego stanu rzeczy rozpoczęto akcję doskonalenia zawodowego nauczycieli szkół powszechnych na 3-stopniowych wakacyjnych 4-tygodniowych kursach wychowania fizycznego. Według zachowanych źródeł nauczyciele z okręgu szczecińskiego dopiero od 1947 roku brali udział w tego typu szkoleniach. Akcja przybrała na sile w 1949 roku. W dniach 3–27 sierpnia tego roku zorganizowano, przy 9-osobowej kadrze wychowawców, w Choszcznie kurs WF pierwszego stopnia dla 50 uczestników (23 mężczyzn i 27 kobiet), którzy ukończyły 43 osoby. Realizowano na nich materiał zgodnie z programem szkoły podstawowej w klasach I–V: zagadnienia wychowawczo-kulturalne (w tym i ideologiczne), metodykę i systematykę ćwiczeń, teorię wychowania fizycznego, gimnastykę, gry i zabawy ruchowe, ćwiczenia i gry terenowe, ćwiczenia muzyczno-ruchowe, w tym tańce, pływanie, praktyki z dziećmi z pobliskiej kolonii letniej oraz zajęcia świetlicowe, do których włączano „prasówki”,

⁷ Rozwój szkolnictwa podstawowego w latach 1945–1954, APSz, PWRN w Szczecinie, sygn. 12507, k. 1–2.

⁸ Cz. Plewka, *Oświata zachodniopomorska...*, s. 64, 82.

naukę pieśni patriotycznych (polskich i radzieckich) i wierszy. Chociaż zakres treści był dość obszerny, jak zauważył wizytator podczas inspekcji kursu, uczestnicy byli mało sprawni, bez wcześniejszej znajomości gier i zabaw, mało muzycalni. Z drugiej strony zauważano zaangażowanie i chęć do pracy⁹.

Ze względu na ogólny brak nauczycieli, zarządzeniem Ministra Oświaty z dnia 20 lipca 1945 roku uznano zaświadczenia z Wyższego Kursu Nauczycielskiego (traktowane jako równoważne z ukończeniem Państwowych Wyższych Kursów Nauczycielskich) i Nauczycielskiego Instytutu Pedagogicznego (równorzędne z ukończeniem Państwowego Instytutu Nauczycielskiego) zorganizowanego przez koła nauczycielskie w oficerskich obozach jeńców wojennych w Prenzlau, Neubrandenburgu i Woldenbergu (Dobiegiew). Oczywiście podjęcie pracy było możliwe po wcześniejszej weryfikacji zaświadczenia i zastąpieniu go określonym świadectwem. Zatrudniano też nauczycieli emerytowanych. Ci z ukończonym 55 rokiem życia mieli ustalony wymiar 18 godzin tygodniowo¹⁰. Należy przyznać, że tam, gdzie przyjmowano do pracy zdemobilizowanych żołnierzy, zwłaszcza oficerów i podoficerów, ze względu na ich wykształcenie sportowe lekcje wychowania fizycznego zyskiwały odpowiednio przygotowaną kadrę. Dotyczyło to jednak głównie szkół średnich. W tym zresztą środowisku sytuacja przedstawiała się dużo lepiej niż w szkołach podstawowych. Już sam fakt, że takie placówki działały w dużych miastach (Szczecin, Koszalin i Słupsk) oraz miastach powiatowych, ułatwiał władzom oświatowym w zapelnieniu etatów. Często też dochodziło do sytuacji przenoszenia się do szkół średnich nauczycieli szkół powszechnych po ukończeniu wakacyjnych kursów wychowania fizycznego¹¹.

Niestety, pomimo rozwoju systemu kształcenia i doskonalenia nauczycieli niewykwalifikowanych, jednocześnie następował odpływ pedagogów ze szkół. Swoista ucieczka od zawodu wynikała z trudnych warunków pracy oraz niskich uposażeń. Zmieniano często zatrudnienie na lepsze w innych sektorach gospodarki, w administracji państwowej, handlu lub wojsku. Niejednokrotnie raz na zawsze opuszczano region Pomorza Zachodniego. W przypadku kwalifikowanych nauczycieli wychowania fizycznego, zwłaszcza po studiach wyższych, znajdowano zatrudnienie w urzędach, na przykład w Wojewódzkim Urzędzie Kultury Fizycznej (od 1950 roku – Wojewódzkim Komitecie Kultury Fizycznej), czy w KOSS (od 1950 roku – Wydział Oświaty Prezydium Wojewódzkiej

⁹ Rozwój wychowania fizycznego w szkołach województwa szczecińskiego, 1949–1950, APsz, PWRN w Szczecinie, sygn. 12907, k. 39–45.

¹⁰ Okólniki i zarządzenia władz nadrzędnych – Ministerstwa Oświaty, Wojewódzkiego Urzędu Szczecińskiego – Wydziału Planowania i Koordynacji, 1945–1946, APsz, KOSS, sygn. 1, k. 103, 151.

¹¹ Szerzej na temat form kształcenia i doskonalenia nauczycieli wychowania fizycznego zob.: R. Stefanik, *Problemy kadrowe oświaty szczecińskiej i przyspieszone formy kształcenia nauczycieli wychowania fizycznego po II wojnie światowej (1945–1951)*, [w:] J. Eider (red.), *60 lat kształcenia nauczycieli wychowania fizycznego w Szczecinie*, Szczecin 2014, s. 29–56.

Rady Narodowej). Przed rozpoczęciem roku szkolnego 1945/46 zgłosiło się do kuratorium 4 nauczycieli wf-u (w tym 3 kobiety i 1 mężczyzna). Po rozpoczęciu wrześniowych zajęć doszło jeszcze 6 specjalistów (2 kobiety i 4 mężczyzn)¹². Według badań prowadzonych przez A. Walczak w roku 1946, ostatecznie w wykazie KOSS znajdowało się 27 nauczycieli wf-u, a w 1948 roku – 59 nauczycieli wf-u¹³. Nie wiadomo jednak, jaki był poziom ich kwalifikacji. Zapewne większą część stanowili uczestnicy wakacyjnych kursów wychowania fizycznego szkół powszechnych I stopnia.

Fot. 1. Mgr Maria Gärtner (trzecia od lewej w górnym rzędzie) z zespołem tańca ludowego I Gimnazjum Żeńskiego w Szczecinie w 1946 r. Wśród dziewcząt są m.in. Hanna Raciborska i Krystyna Brzozowska-Krzyżanowska. Źródło: zbiory Wydziału Kultury Fizycznej i Promocji Zdrowia (WKF i PZ US).

Równie źle, jak w przypadku kadry, przedstawiała się sytuacja z infrastrukturą sportową. Obiekty były zniszczone lub zdewastowane już po wojnie. Hale i sale gimnastyczne zajmowało wojsko lub różne urzędy, przeznaczano je na inne cele – magazyny, kina, sale na uroczystości i bankiety, itp. Nieco lepiej było z salami do ćwiczeń cielesnych przy gimnazjach i liceach ogólnokształcących, ale i te były zaniedbywane oraz ogoławane z urzędów oraz sprzętu. Z pomocą urzędów wf. i pw., społecznych zbiórek oraz dzięki osobistym staraniom nauczycieli wychowania fizycznego stopniowo uzupełniano braki przyborów i urządzeń gimnastycznych¹⁴. Niestety, ze względów finansowych nie inwesto-

¹² Sprawozdanie o stanie szkolnictwa 1945, APSz, KOSS, sygn. 26, k. 45, 81.

¹³ A. Walczak, *Nauczyciele wychowania fizycznego w Szczecinie w latach 1945–1972*, s. 471.

¹⁴ Z. Armada, *50 lat zorganizowanego sportu szkolnego woj. szczecińskiego 1953–1998, woj. zachodniopomorskiego 1999–2003 (zarys działalności)*, Szczecin 2005, s. 22; A. Walczak, *Wzrost i warunki rozwoju bazy materialnej...*, s. 212.

wano odpowiednich środków w sportową bazę szkolną. W 1949 roku 21% szkół powszechnych w województwie szczecińskim nie miało boisk. Należy założyć, że było ich jednak więcej, zwłaszcza że część placów przyszkolnych była prowizoryczna i nie nadawała się do gier sportowych. W szkolnictwie średnim w tym czasie boiska sportowe znajdowały się przy 24 szkołach, a przy 7 ich brakowało. Sale gimnastyczne znajdowały się w 17 szkołach średnich, przy czym 4 nie nadawały się do użytkowania bez remontu, a 10 placówek w ogóle nie posiadało sal gimnastycznych¹⁵.

Wobec braku aktywności sportowej większości środowisk szkolnych ogromne znaczenie miały organizacje młodzieżowe: Związek Młodzieży Wiejskiej RP „Wici” (głównie na Złotowszczyźnie), Organizacja Młodzieży Towarzystwa Uniwersytetu Robotniczego (OMTUR), Związek Harcerstwa Polskiego (ZHP) oraz Związek Walki Młodych (ZWM), który także zalecał własnym kolom zakładanie sekcji sportowych i klubów o nazwie „Zryw”¹⁶. Oczywiście były to organizacje pozaszkolne, nie można jednak nie doceniać ich działalności dla środowisk młodzieży szkolnej, zwłaszcza wobec istnienia w tym czasie poza-państwowych placówek oświatowych, pracujących z dziećmi i młodzieżą ze środowisk wiejskich czy robotniczych. Od 1948 roku duży wkład pracy, zwłaszcza w środowisku wiejskim, włożyła Powszechna Organizacja „Służba Polsce”. Tworzono także w środowisku miejskim hufce szkolne i działające przy nich zespoły sportowe. Aktywność ruchowa została włączona również do programów wczasów letnich dla dzieci, obozów organizowanych przez Wojewódzki Urząd WF i PW w 1946 roku oraz na obozach harcerskich. O ile można doszukiwać się luźnych związków organizacji młodzieżowych i ich klubów ze szkołą publiczną, o tyle w przypadku klubów harcerskich współpraca była ścisła. I tak Harcerski Klub Sportowy w Szczecinie działał w środowisku młodzieży I Gimnazjum i Liceum Żeńskiego, a jego zarząd, obok samych uczniów, stanowiła kadra nauczycielska szkoły. W Szczecinie już w kwietniu 1946 roku Miejski Komitet WF i PW organizował trzy razy w tygodniu na stadionie miejskim zajęcia lekkoatletyczne dla młodzieży ze szkół średnich. Treningi prowadził Stanisław Wachalowski oraz Maria Gärtner, pierwsza nauczycielka wf-u w Szczecinie, oraz wizytator KOSS¹⁷. W tym roku zorganizowano po raz pierwszy szkolne święto sportowe w Szczecinie z zawodami lekkoatletycznymi i turniejem piłki siatkowej¹⁸. Zajęcia sportowe młodzieży szkolnej prowadziła do końca 1948 roku w Szczecinie Wojewódzka Rada WF i PW, następnie Miejski Inspektorat Kultury Fizycznej lub Wojewódzki Urząd Kultury Fizycznej. Treningi lekkoatletycz-

¹⁵ L. Turek-Kwiatkowska (red.), *Źródła do dziejów Pomorza Zachodniego*, t. 4, Szczecin 1989, s. 104, 143.

¹⁶ Zarząd Wojewódzki w Szczecinie, plany pracy, sprawozdania 1945–1948, Archiwum Akt Nowych w Warszawie (AAN), ZWM, Zarząd Główny, sygn. 406/81, k. 21.

¹⁷ „Kurier Szczeciński” 1946, nr 87.

¹⁸ „Kurier Szczeciński” 1946, nr 136.

ne odbywały się na stadionie miejskim im. J. Kusocińskiego, natomiast gimnastyka, siatkówka, koszykówka i boks – w sali gimnastycznej Szkoły Podstawowej nr 18 lub w hali sportowej przy ul. Narutowicza¹⁹.

Fot. 2. Reprezentacja Szczecina przed wyjazdem na Ogólnopolskie I Lekkoatletyczne Mistrzostwa Harcerskie do Krakowa w 1946 r. pod opieką mgr Marii Gärtner i Alojzego Bartoszewskiego. Źródło: zbiory WKFiPZ US.

Największy wkład w rozwój sportu szkolnego wniosły harcerskie oraz szkolne koła i kluby sportowe. W 1945 roku został utworzony w Szczecinie, wspomniany wcześniej, Harcerski Klub Sportowy z prezesem Marią Gärtner. Sekcja piłki nożnej została nawet zgłoszona do rozgrywek klasy C w sezonie 1947/48, jednak wkrótce została z nich wycofana²⁰. Szczecińscy harcerze wzięli udział w Ogólnopolskich I Lekkoatletycznych Mistrzostwach Harcerskich w Krakowie w 1946 roku. Jedną z wybijających się zawodniczek w tym czasie była lekkoatletka Halina Turkowska.

W marcu 1946 roku zorganizowano w Szczecinie Gimnazjalny KS „Gryf” przy I Gimnazjum Męskim, Szkolny KS „Junak” przy Państwowym Liceum Handlowym oraz Szkolny Klub Sportowy przy Liceum Technicznym. W klubach tych uprawiano lekkoatletykę, pływanie, piłkę siatkową, koszykówkę, piłkę nożną i szermierkę. Rozgrywano międzyszkolne mecze piłki nożnej, lekkoatle-

¹⁹ „Kurier Szczeciński” 1948, nr 308.

²⁰ Według protokołu z zebrania organizacyjnego HKS powstał 25 maja 1945 r. Nie wytrzymuje to jednak krytyki. W tym czasie polskie władze zostały wycofane ze Szczecina, z którymi wyjechało także wielu polskich osadników. Poza tym, I Gimnazjum i Liceum Żeńskie, przy którym utworzono klub, rozpoczęło działalność z dniem 2 września 1945 r. Brak innych źródeł jak dotąd uniemożliwia określenie dokładnej daty. Zob.: Protokół z zebrania organizacyjnego HKS w Szczecinie, APSz, PWRN w Szczecinie, sygn. 11535, k. 57; „Kurier Szczeciński” 1947, nr 264.

tyczne i turnieje szachowe. Zespoły piłkarskie spotykały się także na pojedynkach z juniorami i seniorami miejskich klubów, w późniejszym czasie także kół wiejskich (LZS-ów) oraz drużynami jednostek wojskowych, zarówno polskich, jak i radzieckich.

Fot. 3. Zawodniczki MKS „Junak” Szczecin podczas mistrzostw Polski w lekkiej atletyce kobiet w Katowicach w 1947 r. Pierwsza od lewej Halina Turkowska, trzecia – Jadwiga Balcerzak-Drac, czwarta – Waligórska. Źródło: zbiory WKF i PZ US.

We wrześniu 1947 roku utworzono SKS przy liceum w Dębnie Lubuskim i Międzyszkolny KS „Junak” w Szczecinie (z prezesem Leopoldem Mierzwą) dla uczniów ze szkół średnich oraz szkolnych kół sportowych²¹. Przy szczecińskim klubie działały sekcje gier zespołowych, gimnastyki, boks, lekkoatletyki, tenisa stołowego, pływania, a także tańców narodowych. W swoim zarządzie skupił pracowników oświaty, urzędu wf. i pw. i nauczycieli wychowania fizycznego, którzy organizowali wiele imprez sportowych o mistrzostwo okręgu dla młodzieży ze szkół średnich, m.in. zawody bokserskie, pływackie i lekkoatletyczne. Przeprowadzano także mecze piłki nożnej, siatkówki oraz tenisa ziemnego.

W 1948 roku powstało SKS przy Liceum Ogólnokształcącym w Choszcznie oraz, z inicjatywy Wojewódzkiego i Miejskiego Zarządu Związku Młodzieży

²¹ Rejestracja klubów sportowych, 1946–48, APSz, PWRN w Szczecinie, sygn. 11534, k. 27.

Polskiej (ZMP) w Szczecinie – KS „Skała” z sekcjami: gimnastyki, boks, gier sportowych, lekkoatletyki i pływania²². W 1949 roku powstał SKS przy Liceum Ogólnokształcącym w Białogardzie. W tym też roku połączono KS ZMP „Skała” z MKS „Junak”, a nowemu szczecińskiemu klubowi nadano nazwę Międzyszkolny KS „Arconia”. Działo w nim 7 sekcji: szachowa, lekkoatletyczna, pływania, piłki ręcznej, gimnastyki, boks i piłki nożnej²³.

W 1950 roku utworzono SKS „Energetyk” przy Liceum Energetycznym w Szczecinie²⁴, a w Stargardzie Szczecińskim – SKS „Junak” przy Liceum Ogólnokształcącym i SKS „Motor” przy Liceum Mechanicznym²⁵.

W 1947 roku zorganizowano w Szczecinie ogólnopolskie rozgrywki finałowe szkół przysposobienia przemysłowego (SPP). W zawodach rywalizowało 8 drużyn z 23 szkół SPP – w piłce nożnej, koszykówce, siatkówce, sztafecie 4 × 100 i olimpijskiej²⁶. W 1948 roku odbyły się natomiast we Wrocławiu Ogólnopolskie Igrzyska Szkolne Szkół Średnich, w których uczniowie z okręgu szczecińskiego zajęli zespołowo X miejsce. W ramach mistrzostw odbyły się zawody lekkoatletyczne, w pływaniu, siatkówce, koszykówce i szczypiorniaku²⁷.

W dniach 17–19 czerwca 1949 roku zorganizowano w Warszawie Ogólnopolskie Igrzyska Szkół Średnich Ogólnokształcących i Zawodowych. W programie znalazły się konkurencje lekkoatletyczne, turniej piłki siatkowej, koszykowej, szczypiorniaka oraz zawody pływackie. Do stolicy wyjechała 62-osobowa reprezentacja kuratorium szczecińskiego, która zajęła drużynowo XII miejsce²⁸.

Pomimo popularyzacji kultury fizycznej, w dalszym ciągu nie do końca spotykano się z zrozumieniem ze strony grona pedagogicznego czy samych dyrektorów szkół. W prasie pojawiały się relacje o wyrzuceniu ze szkoły ucznia-boksera²⁹, czy niezwalnieniu na zawody sportowe³⁰. I w tym miejscu często dochodziło do kolizji między oczekiwaniami elit partyjnych a tradycyjnym stosunkiem władz oświatowych do sportu wyczynowego.

Kiedy realizowano pierwszy etap reorganizacji kultury fizycznej w kierunku wzorca radzieckiego i wprowadzono ustawę sejmu z dnia 25 lutego 1948 roku *O powszechnym obowiązku przysposobienia zawodowego, wychowania fizycznego i przysposobienia wojskowego młodzieży oraz organizacji spraw kultury fizycznej i sportu*, skoncentrowano się m.in. na organizacji imprez masowych,

²² „Kurier Szczeciński” 1948, nr 336.

²³ „Kurier Szczeciński” 1949, nr 76.

²⁴ „Kurier Szczeciński” 1950, nr 56.

²⁵ „Kurier Szczeciński” 1950, nr 143.

²⁶ „Głos Szczeciński” 1947, nr 80.

²⁷ „Przegląd Sportowy” 1948, nr 62; nr 71.

²⁸ „Głos Szczeciński” 1949, nr 74; nr 81.

²⁹ „Kurier Szczeciński” 1948, nr 71.

³⁰ „Głos Szczeciński” 1949, nr 197.

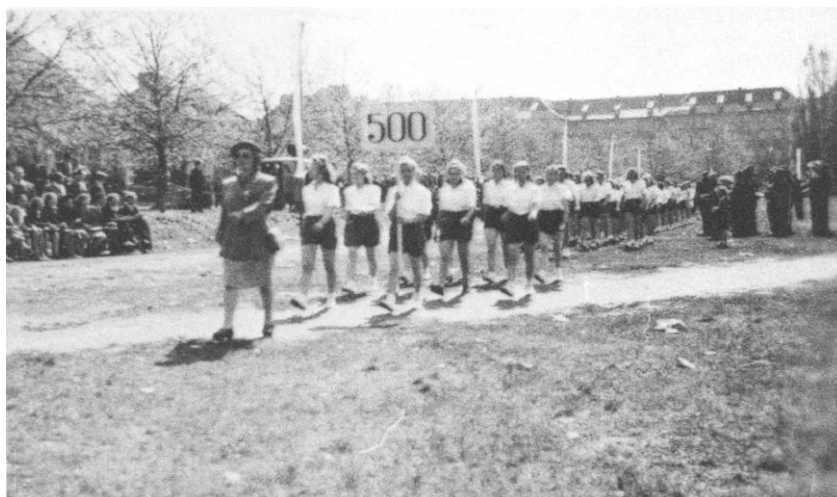
z których część miała charakter propagandowy. Kiedy 23 kwietnia 1949 roku w Wojewódzkim Urzędzie Kultury Fizycznej w Szczecinie odbyła się narada z udziałem terenowych inspektorów WF, nakazano szkołom udzielanie zezwoleń uczniom na treningi w klubach, oczywiście w przypadku uzyskiwania dobrych ocen i postępów w nauce³¹. Po uchwale Biura Politycznego KC PZPR *W sprawie kultury fizycznej*, z dnia 28 września 1949 roku, nastąpiła niehamowana niczym ideologizacja oraz upolitycznienie kultury fizycznej³². Pomimo spolegliwości i oportunistów środowisk szkolnych, ale także i sportowych, nie realizowano w pełni wytycznych partii, co wynikało z niemożności pełnego przyswojenia sobie ideologicznych treści i akceptacji doktryny władzy, wobec wrodzonego pragmatyzmu tych środowisk. Niemniej, spełniając obowiązek nałożony na władze szkolne, mobilizowano środowiska młodzieży do udziału w Biegach Narodowych, Marszach Jesiennych, Święcie Kultury Fizycznej, zawodach organizowanych z okazji świąt i uroczystości państwowych, m.in. 1 Maja i 22 Lipca³³. I tu polityka państwa wychodziła naprzeciw żywotnym interesom środowisk młodzieżowych. Stwarzała warunki rozwoju zainteresowań, uprawiania ulubionej dyscypliny sportu, także w środowiskach wiejskich, choć w tym przypadku w ograniczonym stopniu, ze względu na braki kadrowe i niechętny stosunek starszych mieszkańców wsi wobec wprowadzanych zmian w ich życiu. Wiele ze wspomnianych imprez masowych dawało możliwość spełnienia się i wyżycia. Organizowano na przykład Okręgowe Święta Młodzieży i Święta Wychowania Fizycznego. Realizowano plan zdobywania odznaki Bądź Sprawny do Pracy i Obrony (BSPO) oraz Sprawny do Pracy i Obrony (SPO), będącej narzędziem umasowienia kultury fizycznej w Polsce. Zakładano zespoły współzawodnictwa w nauce i w sporcie. Także nauczyciele podejmowali zobowiązania, na przykład „w zakresie kultury fizycznej i podniesienia wychowania fizycznego w szkołach”³⁴. Zgodnie z nową organizacją polskiego sportu od początku 1950 roku zaczęły powstawać przy szkołach, na początku głównie średnich, szkolne koła sportowe (SKS-y), co zostało ujęte w organizacyjne ramy zarządzeniem Ministra Oświaty z dnia 18 czerwca 1950 roku. Opiekę nad SKS-ami, w formie patronatu, miały sprawować branżowe zrzeszenia sportowe (ZS). W województwie szczecińskim realizacja tego zadania rozpoczęła się dopiero w drugiej połowie tego roku, szybko jednak nabrała odpowiedniego tempa.

³¹ „Głos Szczeciński” 1949, nr 23.

³² L. Szymański, *Kultura fizyczna i turystyka w polityce Polski Ludowej 1944–1989*, Wrocław 2004, s. 45.

³³ Szerzej na temat masowych imprez sportowych zob.: M. Ordyłowski, *Wielkie imprezy sportowe jako kampanie propagandowe PZPR w latach 1949–1956*, [w:] B. Woltmann (red.), *Z najnowszej historii kultury fizycznej w Polsce*, t. 5, Gorzów Wlkp. 2002, s. 351–362; R. Stefanik, *Spoleczne i polityczne aspekty wdrażania radzieckiego modelu kultury fizycznej na Pomorzu Zachodnim w latach 1947–1951*, [w:] L. Nowak i R. Urban (red.), *Z najnowszej historii kultury fizycznej w Polsce*, t. 11, Gorzów Wlkp. 2014, s. 206–216.

³⁴ „Kurier Szczeciński” 1950, nr 111.

Fot. 4. Zespół żeński w drodze do I Biegu Narodowego na Jasnych Błoniach w Szczecinie dnia 2 maja 1948 roku. Źródło: zbiory WKFiPZ US.

Zadaniem szkolnych kół sportowych nie była tylko praca nad rozwojem sportu w tym środowisku, ale również włączenie się do procesu, jak to określano, „społeczno-politycznego” wychowania młodzieży, umasowienia kultury fizycznej, propagowania akcji współzawodnictwa, łączności miasta z wsią i innych działaniach propagandowych.

Od 1950 roku następował szybki rozwój współzawodnictwa sportowego w środowisku młodzieży zachodniopomorskich szkół zawodowych. Było to związane z organizacją okręgowych eliminacji do centralnych Igrzysk Młodzieży Szkół Zawodowych, które odbyły się w Warszawie w dniach 9–11 czerwca 1950 roku. Startowano w lekkoatletyce, gimnastyce, pływaniu, boksie, piłce siatkowej, koszykowej i piłce nożnej. W imprezie wzięła udział 150-osobowa grupa młodzieży z okręgu szczecińskiego³⁵.

Jak wspomniano wyżej, już od 1947 roku, kiedy zaczęto zmieniać programy szkolne, zaczęła się stopniowa inwigilacja i ideologizacja społeczeństwa. W bardzo ważnym, z punktu widzenia władzy, procesie „wychowywania” była oczywiście działalność oświatowa środowisk szkolnych. Postawa nauczyciela odgrywała przecież niebagatelne znaczenie i była znaczącym czynnikiem w kreowaniu nowej rzeczywistości. Już samo hasło „demokratyzacji szkolnictwa” świadczyło wyraźnie o pełnym związaniu oświaty z polityką partii. Z tych też względów wraz z uruchamianiem szkół oraz umacnianiem władzy przez PPR/PZPR w kraju starano się kontrolować stan zatrudniania nauczycieli na określonych stanowiskach. W instrukcjach ministra oświaty o organizacji roku szkolnego 1949/50 w rozdziale *Sprawy wychowawcze* wskazywano na „budze-

³⁵ „Kurier Szczeciński” 1950, nr 141; nr 158.

nie u młodzieży przywiązania i miłości do Polski Ludowej [...], rozwijanie w młodzieży uczuć przyjaźni dla Związku Radzieckiego i państw Demokracji Ludowej [...]”. Niemniej, co było ważne, zwracano uwagę, by „szkoły miały zapewnione warunki do prowadzenia wychowania fizycznego”³⁶. Oczywiście, jak pokazały praktyczne działania, były to zwykle niespełnione deklaracje. Brakowało bowiem, jak wspomniano wyżej, obok wykwalifikowanej kadry, także odpowiednich środków finansowych. Do repertuaru uroczystości szkolnych dołączono „Miesiąc Pogłębienia Przyjaźni Polsko-Radzieckiej”, w ramach którego lekcje okraszano cyklem pogadanek. Stopniowo tego typu propagandowe działania zdominowały szkolne akademie. Przygotowywano rocznice rewolucji październikowej, 70. rocznicę urodzin J. Stalina, itp. Narzędziami szerzenia propagandy były gazetki ściennie, akcje odczytowe, pogadanki, audycje zakładowych radiowęzłów, projekcje filmów fabularnych i dokumentalnych oraz występy zespołów amatorskich³⁷. Do szkół szedł ściśle określony przekaz:

Dla wkroczenia na drogę do upowszechniania kultury fizycznej wśród najszerszych mas narodu, a przede wszystkim zorganizowanej młodzieży szkolnej oraz dla uczczenia *Święta Pracy* [...] kuratorium szkolne wzywa wszystkie podległe sobie szkoły do masowego wzięcia udziału w tegorocznym *Biegu Narodowym* na przełaj w dniu 2 maja o godzinie 12.15 na sygnał radiowy.

Począwszy od tego roku, masowe biegi drużynowe weszły do programu uroczystości „Dnia Pracy”. Obok odpowiedniej, widowiskowej i propagandowej celebracji każdej z imprez, ich stałym elementem były przemówienia przedstawicieli władzy i partii oraz manifestacje młodzieży. Przy okazji rozdawania nagród i dyplomów zwycięskim drużynom oraz zawodnikom na szkolnych igrzyskach sportowych spędzano uczniów na akademie sportowe, które okraszano referatami „sławiącymi” sport w ZSRR oraz wyświetlano filmy, np. *Młodzi idą*³⁸. Nawet szkolenie kadry akcji wczasów letnich dla dzieci i młodzieży nie mogło się obyć bez treści „ideowo-politycznych”, m.in. zapoznania się z treścią uchwały Biura Politycznego KC PZPR dotyczącej kultury fizycznej z 1949 roku³⁹.

Podsumowując, należy stwierdzić, że warunki, w jakich organizowano wychowanie fizyczne i sport w środowisku młodzieży szkolnej w latach 1945–1950, były niezwykle trudne. Brakowało nauczycieli wychowania fizycznego, urządzeń, sprzętu sportowego oraz boisk. Na lekcjach wf-u liczba ćwiczących dochodziła niejednokrotnie nawet do 50 osób⁴⁰. Niskie uposażenie zniechęcało

³⁶ Instrukcje ministerstwa oświaty dotyczące kształcenia nauczycieli 1946–1950, APSz, KOSS, sygn. 171, k. 6.

³⁷ Materiały do pogadanek, APSz, KOSS, sygn. 108, k. 2–39.

³⁸ Okólniki i komunikaty KOSS w sprawie szkolnictwa powszechnego 1947–1948, APSz, KOSS, sygn. 119, k. 261, 491.

³⁹ Rozporządzenia dotyczące Akcji letnich 1950, APSz, KOSS, sygn. 121, k. 61.

⁴⁰ Sprawozdanie powizytacyjne dotyczące szkolnictwa powszechnego w poszczególnych powiatach 1949/50, APSz, KOSS, sygn. 128, k. 23.

rozpoczynających pracę w szkołach. Dobrze wykształconych fachowców przechwytywały zresztą urzędy państwowe. Tylko w większych miastach i głównie w szkołach średnich, wobec istnienia klubów sportowych i administracji, w których zatrudniani byli wykwalifikowani nauczyciele i instruktorzy, młodzież szkolna mogła na co dzień korzystać z profesjonalnej opieki. Tam też następowało szybkie usportowienie zarówno chłopców, jak i dziewcząt. Ograniczenia finansowe obniżały jednak poziom nauczania w tym okresie. Niemały wpływ na warunki nauczania w omawianym czasie miał dopływ kandydatów na nauczycieli z rodzin wiejskich i robotniczych. Należy jednak przyznać, iż pomimo ideologizacji nauczania, instrumentalnego traktowania sportu przez władzę państwową i polityczną odpowiednie kręgi oświatowe były świadome znaczenia rozwoju kultury fizycznej wśród szerokich rzesz młodzieży, akcentując walory zdrowotne i wychowawcze. Zakrojone na szeroką skalę imprezy, nawet te typowo propagandowe, wносиły sporo ożywienia wśród młodzieży szkolnej. Dawały możliwość samorealizacji i „wyżycia się” chłopców oraz dziewcząt ze środowisk szczególnie miejskich, później także wiejskich. Opieka państwa nad sportem sprzyjała jego rozwojowi i uzyskiwanym wynikom działalności. Odpowiednich zmian w świadomości dokonywały także przeobrażenia cywilizacyjne, dalszy rozwój środowisk wielkomiejskich, w których sport zaczął odgrywać coraz to większą rolę. Zaczęto także dostrzegać szansę awansu społecznego poprzez sukcesy na boiskach i stadionach.

Bibliografia

A. Źródła

I. Źródła drukowane

L. Turek-Kwiatkowska (red.), *Źródła do dziejów Pomorza Zachodniego*, t. 4, Szczecin 1989.

II. Źródła archiwalne

Instrukcje ministerstwa oświaty dotyczące kształcenia nauczycieli 1946–1950, APSz, KOSS, sygn. 171.

Materiały do pogadarek, APSz, KOSS, sygn. 108.

Okólniki i komunikaty KOSS w sprawie szkolnictwa powszechnego 1947–1948, APSz, KOSS, sygn. 119.

Okólniki i zarządzenia władz nadrzędnych: Ministerstwa Oświaty, Wojewódzkiego Urzędu Szczecińskiego – Wydziału Planowania i Koordynacji, 1945–1946, APSz, KOSS, sygn. 1.

Protokół z zebrania organizacyjnego HKS w Szczecinie, APSz, PWRN w Szczecinie, sygn. 11535.

Rejestracja klubów sportowych, 1946–48, APSz, PWRN w Szczecinie, sygn. 11534.

Rozporządzenia dotyczące Akcji letnich 1950, APSz, KOSS, sygn. 121.

Rozwój wychowania fizycznego w szkołach województwa szczecińskiego, 1949–1950, APSz, PWRN w Szczecinie, sygn. 12907.

Sprawozdania z poszczególnych wydziałów KOSS, 1947–1949, Archiwum Państwowe w Szczecinie (APSz), KOSS, sygn. 56.

Sprawozdanie o stanie szkolnictwa 1945, APSz, KOSS, sygn. 26.

Sprawozdanie powizytacyjne dotyczące szkolnictwa powszechnego w poszczególnych powiatach 1949/50, APSz, KOSS, sygn. 128.

Zarząd Wojewódzki w Szczecinie, plany pracy, sprawozdania 1945–1948, Archiwum Akt Nowych w Warszawie (AAN), ZWM, Zarząd Główny, sygn. 406/81.

III. Prasa

„Głos Szczeciński” 1947–1950.

„Kurier Szczeciński” 1945–1950.

„Przegląd Sportowy” 1948.

B. Literatura

Armada Z., *50 lat zorganizowanego sportu szkolnego woj. szczecińskiego 1953–1998, woj. zachodniopomorskiego 1999–2003 (zarys działalności)*, Szczecin 2005.

Białecki T., Michnal W., Nowak A., *Zagadnienia osadniczo-przesiedleńcze i demograficzne*, [w:] Dobrzycki E., Lesiński H., Łaski Z. (red.), *Pomorze Szczecińskie 1945–1965*, Poznań 1967, s. 67–103.

Kozłowski H., *Kultura fizyczna i sport*, [w:] Dobrzycki E., Lesiński H., Łaski Z. (red.), *Pomorze Szczecińskie 1945–1965*, Poznań 1967, s. 577–588.

Ordyłowski M., *Wielkie imprezy sportowe jako kampanie propagandowe PZPR w latach 1949–1956*, [w:] Woltmann B. (red.), *Z najnowszej historii kultury fizycznej w Polsce*, t. 5, Gorzów Wlkp. 2002, s. 351–362.

Plewka Cz., *Oświata zachodniopomorska w latach 1945–2002. O ideach i praktykach edukacyjnych*, Szczecin 2003.

Stefanik R., *Problemy kadrowe oświaty szczecińskiej i przyspieszone formy kształcenia nauczycieli wychowania fizycznego po II wojnie światowej (1945–1951)*, [w:] Eider J. (red.), *60 lat kształcenia nauczycieli wychowania fizycznego w Szczecinie*, Szczecin 2014, s. 29–56.

Stefanik R., *Spoleczne i polityczne aspekty wdrażania radzieckiego modelu kultury fizycznej na Pomorzu Zachodnim w latach 1947–1951*, [w:] Nowak L., Urban R. (red.), *Z najnowszej historii kultury fizycznej w Polsce*, t. 11, red., Gorzów Wlkp. 2014, s. 206–216.

Surma J., *Początki rozwoju szkolnictwa powszechnego na Pomorzu Zachodnim w XXX-leciu PRL*, „Przegląd Zachodniopomorski” 1975, z. 2, s. 51.

- Szymański L., *Kultura fizyczna i turystyka w polityce Polski Ludowej 1944–1989*, Wrocław 2004, s. 45.
- Turek-Kwiatkowska L., *Udział szkolnictwa w rozwoju społeczno-gospodarczym regionu szczecińskiego*, Warszawa 1977.
- Walczak A., *Nauczyciele wychowania fizycznego w Szczecinie w latach 1945–1972*, [w:] Nowak L. (red.), *Z najnowszej historii kultury fizycznej w Polsce*, t. 8, Gorzów Wlkp. 2008, s. 469–478.
- Walczak A., *Warunki rozwoju bazy materialnej szkolnego wychowania fizycznego w Szczecinie w latach 1945–1975*, [w:] Nowak L., Urban R. (red.), *Physical culture in Poland between 1945 and 2009*, Gorzów Wlkp. 2010, s. 211–225.

Conditions for development of physical education and sport in school environment in West Pomerania during the years 1945–1950

Abstract

The paper presents social, political and economic conditions of physical education and sport development in school environment in West Pomerania during the years 1945–1950. Taking into consideration the lack of physical education teachers, equipment, facilities and places proper for playing sports, the activity of youth organizations, which established sports circles and clubs, was very significant. Proper City and District Offices of Physical Education and Military Training also provided help.

Along with strengthening of communist power grew implementation of political ideology in education. Sports events subordinated to political goals were organized. However conditions for development of physical culture in school environment and sports activation of youths were created.

Keywords: sport, physical education, West Pomerania, years after 1945.